

Saldırganlığın Dijital Ortamda Yeniden Üretimi: Üniversite Öğrencilerinin Saldırganlık ve Siber Zorbalık/ Mağduriyet Deneyimlerinin İncelenmesi

Çağdaş Ümit YAZGAN*
Ahmet Faruk YILDIRIM**

Öz

Yeni ve farklı bir sosyalleşme alanı olarak inşa edilen siber ortam, mevcut gerçeklikleri dönüştürme ve kendine özgü gerçeklikler üretme niteliği çerçevesinde bireysel ve toplumsal pratiklerde çeşitli değişmelere yol açmıştır. Gerçekliğin klasik görünümünün farklı biçimlerde yeniden üretildiği ve deneyimlendiği dijital ortamda saldırganlık davranışı da farklı formlarda yeniden üretilebilmektedir. Bu araştırma, fiziksel dünyada bireylerin sahip olduğu saldırganlık eğilimlerinin, siber ortamda sergilenen zorbalık ve mağduriyet deneyimleri ile ilişkili olup olmadığını üniversite öğrencileri örneğinde ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaç çerçevesinde üniversite öğrencilerinin geleneksel saldırganlık ve siber zorbalık/mağduriyet davranışları ve bu davranışları arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Araştırma, nicel araştırma yöntemi kapsamında tanımlayıcı ve ilişkisel tarama deseni ile tasarlanmıştır. Araştırmanın örneklemini, Türkiye’de bir devlet üniversitesinde öğrenimine devam eden ve orantılı tabakalı örneklem tekniğiyle seçilen 411 lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada, cinsiyet, akademik başarı düzeyi, bölüm memnuniyeti, eğitim kademesi, ikamet yerinin niteliği, aile tipi gibi değişkenler ile saldırganlık eğilimleri, siber zorbalık/mağduriyet deneyimleri arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Siber zorbalık yapan/yapmayan ve siber mağduriyet yaşayan/yaşamayan öğrencilerin saldırganlık ve saldırganlık alt boyutlarından elde ettikleri puanların da anlamlı biçimde farklılaştığı belirlenmiştir. Bu sonuç, üniversite öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri ile siber zorbalık/mağduriyet deneyimleri arasında kritik bir ilişkinin olduğunu ve saldırganlık eğilimlerinin dijital ortamda yeniden üretilebildiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Saldırganlık, Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet, Üniversite Gençliği, İnternet

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, cumityazgan@gmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, afy_yildirim@hotmail.com

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 28.04.2022

Revizyon Tarihi: 19.05.2022

Kabul Tarihi: 27.05.2022

Reproduction of Aggression in the Digital Environment: Examining the Aggression and Cyberbullying/Victimization Experiences of University Students

Çağdaş Ümit YAZGAN
Ahmet Faruk YILDIRIM

Abstract

The digital environment, which was built as a new and different socialization area, has led to various changes in individual and social practices within the framework of transforming existing realities and producing unique realities. Aggression behaviour can also be reproduced in different forms in the digital environment where classical aspects of reality are reproduced and experienced in different ways. This research aims to reveal whether the aggressive tendencies of individuals in the physical world are related to their experiences of bullying and victimization in the cyber environment, in the example of university students. For this purpose, university students' traditional aggression and cyberbullying/victimization behaviors and the relationships between these behaviors were examined. The research was designed in descriptive and relational design within the scope of the quantitative research method. The study sample consists of 411 undergraduate students studying at a state university in Turkey and selected by proportional stratified sampling technique. In the research, significant differences were found between variables such as gender, academic achievement level, department satisfaction, education level, place of residence, family type, aggression tendencies, and cyberbullying/victimization experiences. It was determined that the scores of the students who did and did not cyberbully and those who did or did not experience cyber victimization differed significantly in the aggression and aggression sub-dimensions. This result shows a critical relationship between university students' aggression tendencies and their experiences of cyberbullying and cyber victimization and that their aggression tendencies can be reproduced in the digital environment.

Keywords: Aggression, Cyberbullying, Cyber Victimization, University Students, Internet

Research Paper

Received: 28.04.2022

Revised: 19.05.2022

Accepted: 27.05.2022

1. Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan saldırganlık olgusu, geçmişten günümüze farklı formlarda ortaya çıktığı ve günümüzde hâlâ önemli bir toplumsal ve bireysel sorun olmaya devam etmektedir. Saldırganlık, her çağda ve her toplumda var olmuş ve her çağın ruhuna göre farklı biçimlere bürünmüştür. Günümüz toplumlarının temel özelliklerinden biri, iletişim teknolojilerinin sosyal hayatın merkezinde konumlanmış olmasıdır. Yeni ve farklı bir sosyalleşme alanı olarak inşa edilen dijital ortam, mevcut gerçeklikleri dönüştürme ve kendine özgü gerçeklikler üretme niteliği çerçevesinde bireysel ve toplumsal pratiklerde çeşitli değişmelere yol açmıştır. Gerçekliğin klasik görünümünün farklı biçimlerde yeniden üretildiği ve deneyimlendiği dijital ortamlarda suç, sapma, saldırganlık ve şiddet gibi davranışlar da farklı formlarda yeniden üretilmektedir.

İnternetin saldırganlık, şiddet, sapma, suç biçimlerini yeniden şekillendirmedeki derin etkisi, artık o kadar yaygınlaşmıştır ki bu form değişikliği herkesçe bilinen bir şey hâline gelmiştir. Bilgisayar virüslerinin ve kötü amaçlı yazılımların çoğalması, bilgisayar korsanlığı, dolandırıcılık, telif hakkı korsanlığı, müstehcen ve nefret dolu temsillerin dolaşımı, dijital şantaj gibi sorunlar yalnızca kriminologlar, hukukçular ve kanun uygulayıcılar tarafından bilinen gerçekler değildir (Yar, 2012, s. 207). Birçoğu siber zorbalığa konu olan bu olumsuz davranışlar kitlelerin aşına olduğu gerçeklere dönüşmüştür. Yeni iletişim teknolojileri bir yandan dijital nitelikteki yeni saldırganlık, şiddet, sapma ve suç türleri üretirken diğer yandan da mevcut saldırganlık, şiddet, sapma ve suç türlerinin dijital ortama göç etmesine ve yeniden üretilmesine yol açmıştır.

Saldırganlığın siber ortamda zorbalık pratikleri ve mağduriyet deneyimleri ile ilişkisini ele alırken, siber suçlarla ilgili literatürde öne çıkan teorik tartışmaları ana hatları ile özetlemek faydalı olacaktır. Wanda Capeller, siber ortamda ortaya çıkan suçların yeni suç türleri olarak değerlendirilmesi ve yeni bir kriminoloji paradigmasının inşa edilmesi gerektiğini iddia eder (Capeller, 2001, s. 231). Bu yaklaşım göre siber ortamdaki sapma ve suç davranışları fiziksel dünya ile bağlantısız, yersiz/yurtsuz ve süreksizlik gösterebilmektedir (Leukfeldt ve Yar, 2016, s. 264). Peter Grabosky ise siber ortamda ortaya çıkan suçların büyük bir kısmının yalnızca ortam açısından farklılık gösterdiğini ve bu suçların temelde aşına olduğumuz suç türleri olduğunu iddia eder (Garabosky, 2001, s. 243). Dolayısıyla siber ortamda sapma ve suç gibi davranışların aşına olduğumuz fiziksel dünya ile bağlantılı ve süreklilik gösteren davranış kalıpları olduğunu vurgulamaktadır (Leukfeldt ve Yar, 2016, s. 264). Siber ortamdaki sapma ve suçun fiziksel dünya ile bağlantılı olup olmadığı tartışmasından hareketle bu çalışmada siber zorbalık pratikleri

ve mağduriyet deneyimlerinin bireylerin mevcut saldırganlık eğilimleri ile ilişkili olduğu fikri ileri sürülerek Garabosky'nin (2001) görüşlerine paralel bir bakış açısının benimsendiği söylenebilir. Sharma ve arkadaşları da (2017, s. 359) şiddetin farklı biçimlerinin birbiriyle yakından ilişkili olduğunu belirtmektedir. Gerçek yaşamda başkalarını dışlama, dedikodu yapma, söylenti çıkarma gibi dolaylı saldırganlık davranışlarını gerçekleştiren bireylerin bu davranışlarını sanal ortamda da sürdürmeye devam ettiği söylenebilir. Üstelik sanal ortam, bireylere kimliğini gizleyerek kendini ifade etme ve (Eroğlu, 2014, s. 336) fiziksel güç gerektirmeden zorbalık yapabilme gibi farklı fırsatlar sunabilmektedir. Dolayısıyla bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla mevcut saldırganlık eğilimlerinin siber ortamda açığa çıkması, sürdürülmesi ve bir anlamda yeniden üretilmesi kolaylaşabilmektedir.

Saldırganlık ile yakından ilişkili olduğu varsayılan zorbalık davranışları ve mağduriyet deneyimleri dijitalleşme sürecinde form değiştirerek siber zorbalık ve siber mağduriyet şeklinde yeniden üretilebilmektedir. Alan araştırmasına dayalı olarak üretilmiş bu makalede, üniversite öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri, siber zorbalık/mağduriyet deneyimleri incelenmektedir. Araştırmada, siber zorbalık pratikleri ile mağduriyet deneyimlerinin fiziksel gerçeklikte sahip olunan geleneksel saldırganlık eğilimleri ile ilişkili olduğu iddiası test edilmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Saldırganlık

Saldırganlık, başka bir bireye zarar verme niyetiyle gerçekleştirilen davranışları ifade etmektedir. Failin kendi saldırganlığının zarar verici olduğuna ve hedefi olan bireyin veya bireylerin bu davranıştan kaçınmaya çalışacağına motive olması gerekir. Bu çerçevede, tesadüfi veya kaza sonucu verilen zarar saldırganlık kapsamında değerlendirmek mümkün değildir. Örneğin; dış çekim prosedürleri ya da mazoşizm gibi zevk esaslı etkileşimler saldırganlık kapsamında değerlendirilemez (Anderson ve Bushman, 2002, s. 29).

Saldırganlık düşmanca, yaralayıcı ve yıkıcı davranışları kapsamaktadır. Bir duygu, bir güdü, bir tutum ya da bir belirti değildir; saldırganlık, aksine davranışsal bir tepkidir. Saldırganlık hem genetik (biyolojik) hem de sosyal (öğrenilmiş) faktörlerden kaynaklanabilmektedir (İmtiaz, Yasin ve Yaseen, 2010, s. 99). Bandura'ya (1973) göre saldırganlık büyük ölçüde model alınarak öğrenilir. Birey gözlemlediği saldırgan davranış modelini taklit yoluyla kendiliğinden yeniden üretir (Dever ve Bulut, 2017, s. 48-49). Birey, sosyal yaşamda diğer bireyleri rol model olarak saldırganlığı bir davranış kalıbına dönüştürebilir ve dolayısıyla saldırganlığın devamlı

hâle getirilebilen davranışları içerdiği söylenebilir. Bununla birlikte saldırganlık kadar saldırgan olmamanın da öğrenilebilir bir davranış örüntüsü olduğunu belirtmek gerekir. Şiddetin temelinde yer alan saldırganlık güdüsü de değişik biçimlere bürünebilecek bir davranıştır (Kocacık, 2001, s. 5). Örneğin dijital ortamda saldırganlığın siber zorbalık, video oyunlarında şiddet, kışkırtma şeklinde yeni formlar kazanabilmektedir.

2.2. Siber Zorbalık/Mağduriyet

Zorbalık, genel olarak, bir kişi veya grubun daha zayıf bir kişiye ya da gruba kasıtlı biçimde fiziksel veya psikolojik olarak tekrarlı biçimde uyguladığı zararlı eylemleri ifade etmektedir (Yang vd., 2021). Siber zorbalık ise elektronik iletişim biçimleri kullanılarak, kendini kolayca savunamayan bir kurbanı karşı tekrar tekrar gerçekleştirilen kasıtlı saldırgan eylemler olarak tanımlanmaktadır (Smith vd., 2008, s. 376). Bu tanım, bir kişinin veya bir grup insanın, başka bir kişi veya gruba karşı “güç dengesizliği” ile tekrar tekrar saldırgan davranış sergilediği geleneksel zorbalık tanımına uymaktadır. Siber zorbalık ve zorbalık tanımlarının üç ortak yönü vardır: Birincisi, geleneksel zorbalık ve siber zorbalık kasıtlı bir zarar içerir ve bu nedenle özel saldırganlık durumları olarak değerlendirilebilir. İkincisi, güç dengesizliğidir. Fail(ler)in güç dengesizliğini lehine kullanması söz konusudur. Üçüncüsü, tekrarlanabilirlik geleneksel zorbalık için olduğu kadar siber zorbalık için de ortak bir ölçüt konumundadır (Grigg, 2002, s. 144).

Geleneksel zorbalık siber zorbalıkla benzerlikler içerse de siber zorbalığın geleneksel zorbalıktan ayrılan en önemli yönü, saldırgan eylemleri gerçekleştirmek için teknolojik araç gereçlerin kullanılması gerçeğidir (Grigg, 2002, s. 144). Literatürde geleneksel zorbalık ile siber zorbalığı ayıran (Dilmaç, 2009, s. 1294-1295) diğer yönleri ise şöyle sıralamak mümkündür: Okulda veya iş yerinde geleneksel zorbalılar başkaları tarafından bilinen ya da az çok tahmin edilebilen kişiler iken çoğu durumda siber zorbalıları tanımak ya da tahmin etmek güç olabilir. Geleneksel zorbalıkta genelde belirli tipteki bireyler hedef alınabilmekteyken siber zorbalıkta herkes potansiyel kurban konumundadır. Geleneksel zorbalık davranışları genellikle belli bir zaman ve mekân içerisinde ortaya çıkabilmekteyken siber zorbalıkta bu her an ortaya çıkabilmektedir. Herkesin teknoloji aracılığıyla siber zorbalık yapabilme potansiyeli olduğundan örneğin fiziksel olarak zayıf bireyler de başkalarına zarar verebilmektedir. Siber zorbalığın fiziksel olmayan doğası nedeniyle zorbalığa özgü güç dengesizliği bazı zamanlarda ortadan kalkabilmektedir.

Olafsen ve Viemerö (2000, s. 57) zorbalığı saldırganlığın bir formu ve alt kümesi olarak değerlendirmektedir. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere, gerek zorbalık

gerekse siber zorbalığın kökeninde, saldırıcılığın doğasına uygun biçimde kasıtlı olarak düşmanca, yaralayıcı ve yıkıcı davranışsal tepkiler yattığı görülmektedir.

Siber mağduriyet ise siber zorbalık kapsamındaki sorunlu ve saldırgan davranışlara maruz kalma durumunu ifade eder. Siber mağduriyet, bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla bir birey ya da grubun, özel ya da tüzel bir kişiliğin, teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verici davranışlara maruz kalması ve bu davranışlardan maddi ya da manevi olarak mağduriyet yaşaması durumudur (Arıca, Tanrıku ve Kınay, 2012, s. 2). Siber zorbalık ve siber mağduriyet birbirini üretebilmektedir. Nitekim yeri geldiğinde siber zorbalık yapanların mağduriyet yaşadıkları da görülebilir (Bayhan, 2020, s. 128). Dijitalleşme süreci beraberinde internet ve sosyal medyada yaşanan mağduriyet problemlerini arttırabilmektedir. Dijital ortamda akran grubu arasında gerçekleşen bir paylaşım zorbalık kapsamında çok farklı ortamlarda paylaşılabilen ve çok ciddi mağduriyetlere sebep olabilmektedir. Bu durum web tabanlı iletişim teknolojilerini ölçülü ve dikkatli kullanma gereksinimini ortaya koymaktadır.

Literatürde saldırıcılığın cinsiyet (Fırat ve Karakurt, 2021, s. 4358; Keskin ve Akdeniz, 2018, s. 188; Madran, 2012, s. 4; Buss ve Perry, 1992, s. 455), akademik başarı düzeyi (Saminathen, Plenty ve Modin, 2021, s. 1205; Ahmed, Ahmad ve Bhatti, 2020, s. 8), okul memnuniyeti (Smokowski vd., 2020, s. 566) gibi değişkenlere göre farklılık gösterebileceğini belirten çalışmalar mevcuttur. Literatürde bunu onaylayan siber zorbalık/mağduriyetin de cinsiyet (Tanrıku ve Erdur-Baker, 2021, s. 501; Francisco vd., 2015, s. 167), eğitim derecesi (Giumetti, Kowalski ve Feinn, 2022, s. 48), ikamet edilen yerin niteliği (Zhu vd., 2021, s. 7; McQuillan, 2016, s. 94), ebeveyn yaklaşımı (Bartolo vd., 2017, s. 568), okul doyumu (Yoo, 2021) gibi değişkenlerle göre anlamlı farklılıklar gösterebileceğini tespit eden çalışmalar da mevcuttur.

Literatürde saldırıcılık ile siber zorbalık (Chen ve Gao, 2018, s. 742) ve mağduriyet (Dilmaç, 2009, s. 1291), sözlü saldırıcılık ile siber mağduriyet (Eden, Heiman, T., ve Olenik-Shemesh,, 2016, s. 708; Savage & Tokunaga, 2017, s. 353), fiziksel saldırıcılık ile siber saldırıcılık (Hayes, Marsee ve Russell, 2021, s. 405), öfke davranışı ile siber zorbalık ve mağduriyet (Martínez-Monteagudo vd., 2019), dolaylı ve fiziksel saldırıcılık ile siber zorbalık (Peker, 2015, s. 329), saldırıcılık ile problemlerli internet kullanımı (Haddad vd., 2021) ve davranış bozuklukları ile siber zorbalık (Arıca, 2009, s. 184) arasında pozitif ilişkiler tespit eden çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Bunlara ek olarak siber mağduriyet ve siber zorbalık arasında pozitif korelasyona işaret eden çalışmalar da bulunmaktadır (Barlett ve Gentile, 2012, s. 127). Ancak üniversite öğrencilerinin geleneksel saldırıcılık

eğilimlerini ve siber zorbalık/mağduriyet deneyimlerini kapsamlı biçimde değerlendiren çalışmaların sınırlı düzeyde kaldığını belirtmek gerekir. Mevcut çalışma belirtilen bu boşluğu dikkate alarak üniversite öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri, siber zorbalık pratikleri ve siber mağduriyet deneyimlerini ve bunlar arasındaki ilişkileri ele almaktadır. Araştırmada internet kullanımı, sosyal medyaya katılım düzeyi ve farkındalığı yüksek bir kategori olduğu için hedef kitle olarak üniversite gençliği belirlenmiştir. Üniversite gençliğinin hedef kitle olarak seçilmesinin bir diğer nedeni ise üniversite gençliğinde sosyalleşmenin oldukça yoğun olması ve bu kategorinin saldırgan ilişkilere girme konusunda risk altında (Melander ve Hughes, 2018, s.158) olmasıdır.

Araştırmamızın amacı üniversite öğrencilerinin geleneksel saldırganlık eğilimleri ve siber zorbalık/mağduriyet deneyimlerini soruşturup tanımlamaktır. Geleneksel saldırganlık ve siber zorbalık/mağduriyet konusu hedef kitlenin sahip olduğu sosyodemografik değişkenler çerçevesinde ele alınıp ilişkisel olarak analiz edilecektir. Ayrıca bu olguların birbirleri ile ilişkileri de analiz edilerek değerlendirilecektir. Bu çerçevede araştırmada soruşturulacak konu ve yanıtı aranacak başlıca sorular şunlardır:

1.Üniversite öğrencilerinin geleneksel saldırganlık eğilimleri ve siber zorbalık/mağduriyet deneyimleri sosyodemografik değişkenlere göre farklılık göstermekte midir?

2.Üniversite öğrencilerinin geleneksel saldırganlık eğilimleri ile siber zorbalık/mağduriyet deneyimleri arasında nasıl bir ilişki vardır?

3. Yöntem

Bu araştırma, nicel araştırma yöntemi kapsamında mevcut durumu tanımlamak ve iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkilerin varlığını, yönünü, gücünü belirlemek için tanımlayıcı ve ilişkisel tarama deseni ile (Kumar, 2018; Gay, Mills ve Airasian, s. 2012) tasarlanmıştır.

3.1. Örneklem ve Hedef Kitle

Araştırmanın evrenini Türkiye’de bir devlet üniversitesinde öğrenimine devam eden lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi, olasılıklı örneklem kapsamında orantılı tabakalı örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Örneklem 0.95 güven aralığı ve 0.05 hata payı ile evreni temsil eden minimum büyüklüğe tekabül eden 377 olarak belirlenmiştir (Krejcie ve Morgan, 1970). Ancak çalışmada belirlenen örneklem büyüklüğünün üzerine çıkılarak araştırma 411 katılımcı ile yürütülmüştür. Öğrencilerin eğitimine devam ettiği birimler (fakülte ve yük-

sekokullar) tabakalar olarak belirlenmiştir. Her bir alt tabakadan orantılı biçimde basit seçkisiz örneklem tekniği ile 411 öğrenciye ulaşılmıştır.

3.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmada nicel veriler, birincil veri toplamayı olanaklı kılan anket tekniğiyle elde edilmiştir. Araştırmada kullanılan anket üç bölümden oluşmaktadır.

3.2.1. Tanıtıcı Bilgi Formu

Sosyodemografik formda yaş, cinsiyet, öğrenim gördükleri birim ve sınıf, not ortalaması, doğum yerinin niteliği, lise türü, anne-baba medeni durumu, anne-baba mesleği, aile ortalama aylık geliri belirleyen sorular yer almıştır.

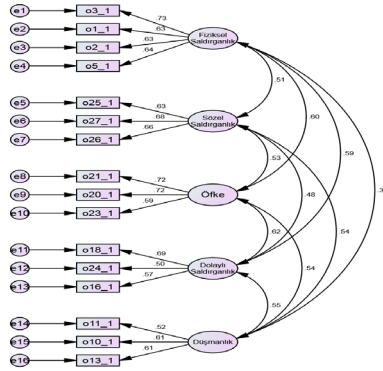
3.2.2. Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği (BPSÖ)

Anket formunun ikinci bölümünde, katılımcıların saldırganlık düzeyini belirlemek amacıyla Buss ve Perry (1992) tarafından geliştirilen ve Madran (2012) tarafından Türkçeye çevrilen BPSÖ kullanıldı. BPSÖ; fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, düşmanlık ve öfke olmak üzere 4 alt boyut ve 29 maddeden oluşmaktadır. Her madde için 5'li Likert ölçeğine sahip önermeler kullanılmıştır. Ölçekte her bir faktörün iç tutarlılığı da Cronbach alfa katsayısı yoluyla ölçülmüştür. Tüm ölçek için elde edilen alfa değeri 0,85 olarak hesaplanmıştır. Katılımcılara uygulanan BPSÖ Türkçe formundan elde edilen veriler üzerinde yapılan faktör analizi sonucunda 16 maddelik ve 5 boyutlu bir form oluşturulmuştur. BPSÖ Türkçe formunda yer alan 29 maddelik 4 faktörlü ölçek toplam varyansın %41,4'nü açıklarken yeni oluşturulan 16 maddelik form toplam varyansın %60,1'ini açıklamaktadır. Yeni formun madde yükleri Tablo 1'de standartlaştırılmış katsayı çözümleri Şekil 1'de verilmiştir.

Tablo 1. BPSÖ'nün Yeni Formunun Faktör Yapısı ve Faktör Yükleri

Maddeler	Önermeler	Yükler
3 1 2 5	FAKTÖR 1 - Fiziksel Saldırganlık	
	Gerekirse hakkımı korumak için şiddete başvurabilirim	.793
	Birisi bana sataşırsa kolaylıkla onu itip tartaklayabilirim	.770
	Bazen başkalarına vurma dürtümü kontrol edemiyorum	.681
	Birisi beni iterse onunla kavgaya tutuşurum	.582

FAKTÖR 2- Sözel Saldırganlık		
25	Arkadaşlarım münakaşaca/tartışmayı seven biri olduğumu söylerler	.778
27	İnsanlarla sıkça görüş ayrılığına düşerim	.740
26	İnsanlar benim görüşlerime katılmadıklarında onlarla tartışmaktan kendimi alıkoyamam	.710
FAKTÖR 3- Öfke		
21	Öfkemi kontrol etmekte zorluk çekerim	.790
20	Bazı arkadaşlarım benim öfkeli biri olduğumu söylerler	.778
23	Bazen kendimi patlamaya hazır bir bomba gibi hissediyorum	.619
FAKTÖR 4- Dolaylı Saldırganlık		
18	Yapmak istediğim bir şey engellendiğinde kızgınlığımı açıkça ortaya koyarım	.716
24	Çok çabuk parlar ve hemen sakinleşirim	.695
16	Zaman zaman bazı olaylara/kişilere yönelik kızgınlığım uzun süre bitmek bilmez	.674
FAKTÖR 5- Düşmanlık		
11	Diğer insanların her zaman çok iyi fırsatlar yakaladıklarını düşünüyorum	.760
10	Zaman zaman insanların arkamdan güldüğü duygusuna kapılırım	.727
13	Arkadaşlarımın arkamdan konuştuklarını biliyorum	.627

Şekil 1. Bpsö'nün Standartlaştırılmış Katsayı Çözümleri

3.2.3. Üniversite Öğrencileri için Siber Zorbalık Envanteri

Anket formunun üçüncü bölümünde, katılımcıların siber zorbalık davranışlarını incelemek amacıyla Tanrikulu ve Erdur-Baker (2021) tarafından geliştirilen, “Üniversite Öğrencileri için Siber Zorbalık Envanteri” kullanıldı. Envanterde on bir madde ve iki puanlama sütunu bulunmaktadır. Katılımcılar her bir maddeyi 4 puanlık bir derecelendirme ölçeğinde iki kez (“Ben yaptım” sütununda siber zorbalık deneyimini bildirmek için ve “Bana yapıldı” sütununda siber mağduriyet deneyimini bildirmek için) derecelendirdi. Her maddede 4’lü Likert tipi (1=hiçbir zaman, 2=bir, 3=iki veya üç kez, 4=üçten fazla) önermeler kullanılmıştır. Mümkün olan en düşük puan 11 ve mümkün olan en yüksek puan 44’tür. 11 puan alanlar, siber zorbalık ve mağdurlukla ilgisi olmayan öğrenciler olarak gruplandırıldı. Cronbach alfa katsayıları siber zorbalık kısmı için 0,81, siber mağduriyet kısmı için 0,78’dir (Tanrikulu ve Erdur-Baker, 2021, s. 500). Bu çalışmada ölçeğin siber zorbalık alt boyutunun Cronbach alfa katsayısı 0,74, siber mağduriyet alt boyutunun Cronbach alfa katsayısı 0,66’dır.

3.3. Veri Toplama Süreci

Veri toplanması, araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Anket uygulamalarının yapılacağı sınıflar belirlenirken ilgili fakültelerden belirlenen sınıfların öğretim üyeleri ile birlikte planlamalar yapıldı ve uygulama yapılacak zaman aralıkları netleştirildi. Anketler yüz-yüze uygulandı. Uygulama süreci 2020-2021 eğitim-öğretim yılı Bahar dönemi Mart ayı boyunca devam etti. Anketlerin uygulanması zaman zaman ilgili dersin öğretim üyesi zaman zaman sadece araştırmacılar eşliğinde uygulandı. Gönüllülük esasına göre, öğrenciler bilgilendirilmiş onam formu imzalayarak anketler uygulanmıştır ve öğrenci başına ortalama 15 dakika sürmüştür.

3.4. Verilerin Analizi

Çalışma grubuna uygulanan 411 anketten elde edilen veriler kodlanarak, IBM SPSS 23 programında analiz edilmiş ve analiz sonucunda bir dizi bulguya ulaşılmıştır. Tanımlayıcı istatistiklerden olan aritmetik ortalama, mod, medyan ve dağılım oranları katılımcıların tanımlayıcı bilgilerinin değerlendirilmesinde kullanılmıştır. Ölçek analizlerinde ilk olarak genel ortalama ve varyanslar belirlenmiş, sonrasında faktör analizi yapılarak anlamlı olan varyansın kaç değişik faktöre indirgenebileceği ve bu faktörlerin neler olabileceği belirlenerek adlandırılmıştır. Saldırganlık ölçeği ile değişkenler arasındaki ilişki incelenirken t-testi, ANOVA, korelasyon analizi, post hoc analizlerinde Tukey testinden faydalanılmıştır.

4. Bulgular

4.1. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Bu alt başlıkta çalışma grubunun sosyodemografik değişkenleri incelenmektedir. Katılımcıların sosyodemografik özelliklerinin dağılımı Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Katılımcıların Çeşitli Değişkenlere Göre Dağılımı

Sosyodemografik Özellikler		n	%
Cinsiyet	Erkek	257	62,8
	Kadın	152	37,2
Yaş	18-25	393	97,3
	26-34	9	02,2
	35 veya üzeri	2	00,5
Fakülte/ Yüksekokul	Fen Edebiyat Fakültesi	143	34,8
	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	120	29,2
	Eğitim Fakültesi	57	13,9
	Turizm Fakültesi	45	10,9
	İlahiyat Fakültesi	29	7,1
	Mühendislik Fakültesi	17	4,1
Sınıf	1.sınıf	171	43,6
	2.sınıf	5	1,3
	3.sınıf	9	2,3
	4.sınıf	207	52,8
Not Ortalaması	0 – 1,99	20	5,87
	2,00 – 2,99	195	57,18
	3,00 ve üzeri	126	36,95
Doğum Yeri Niteliği	Köy	59	14,5
	Kasaba / İlçe	150	36,9
	Kent	198	48,6
Bölüm Memnuniyeti	Memnun değil	70	17,11
	Orta düzey	74	18,1
	Memnun	265	64,79

Tablo 2’ye göre araştırmaya katılanların 257’si (%62,8) erkek, 152’si (%37,2) kadındır. Katılımcıların yaş aralıklarının dağılımına bakıldığında çoğunluğun (%97,3) 18-25 yaş aralığında olduğu görülmüştür. Katılımcıların çoğunluğu; birinci (%43,6) ve dördüncü sınıfta (%52,8) eğitim görmektedir. Katılımcıların 59’u (%14,5) doğum yerlerini köy, 150’si (%36,9) kasaba/ilçe, 198’i (%48,6) kent olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların çoğunluğu (%61,79) öğrenim gördükleri bölümden memnundur.

4.2. Saldırganlık ve Saldırganlığın Alt Boyutları ile Sosyodemografik Özelliklerin İlişkisi

Bu alt başlıkta üniversite öğrencilerinin sosyodemografik özellikleri ile saldırganlık ve alt boyutları arasındaki farklılıklar incelenmektedir. Sonuçlar Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri ile Saldırganlık ve Saldırganlığın Alt Boyutlarından Aldıkları Puanların Karşılaştırılması

Değişkenler		N	Ortalama	Standart sapma
Cinsiyet				
Toplam Saldırganlık	Kadın	257	40,6099	10,95994
	Erkek	152	46,8976	10,23784
Değerlendirme: t= -5,744, p=0,000				
Fiziksel Saldırganlık	Kadın	257	8,6167	3,74970
	Erkek	152	12,0217	3,53831
Değerlendirme: t= -9,061, p=0,000				
Sözel Saldırganlık	Kadın	257	6,9072	2,79670
	Erkek	152	8,1542	2,98195
Değerlendirme: t= -4251, p=0,003				
Öfke	Kadın	257	7,4590	3,05684
	Erkek	152	8,2273	3,11399
Değerlendirme: t= -2,439, p=0,015				
Sınıf				
Toplam Saldırganlık	1.sınıf	177	44,5557	11,68420
	4.sınıf	215	41,4816	10,27240
Değerlendirme: t= 2,771, p=0,006				
Sözel Saldırganlık	1.sınıf	177	7,6961	3,08242
	4.sınıf	215	7,0462	2,75399
Değerlendirme: t= 2,203, p=0,028				
Dolaylı Saldırganlık	1.sınıf	177	7,4590	3,05684
	4.sınıf	215	8,2273	3,11399
Değerlendirme: t= 2,428, p=0,016				

Not ortalaması				
Toplam Saldırganlık	0-1.99	20	46,6496	14,56791
	2-2.99	195	43,9954	11,36119
	3-4.00	126	41,2703	10,05329
Değerlendirme: F= 3,361, p=0,036				
Fiziksel Saldırganlık	0-1.99	20	11,9000	4,71169
	2-2.99	195	10,3666	4,20301
	3-4.00	126	9,1916	3,64306
Değerlendirme: F= 5,541, p=0,004				
Bölüm Memnuniyeti				
Toplam Saldırganlık	Memnun değil	70	47,1674	11,21506
	Orta	74	45,6881	10,54321
	Memnun	265	41,0168	10,76223
Değerlendirme: F=11,955, p=0,000				
Fiziksel Saldırganlık	Memnun değil	70	11,0213	4,28387
	Orta	74	10,3757	3,77081
	Memnun	265	9,4207	3,95633
Değerlendirme: F=5,210, p=0,006				
Sözel Saldırganlık	Memnun değil	70	8,3396	3,17319
	Orta	74	7,8108	3,05509
	Memnun	265	7,0031	2,75814
Değerlendirme: F=6,948, p=0,001				
Öfke	Memnun değil	70	8,6966	3,17314
	Orta	74	8,5296	2,82503
	Memnun	265	7,2738	3,05605
Değerlendirme: F=9,100, p=0,000				
Dolaylı Saldırganlık	Memnun değil	70	10,3216	2,80339
	Orta	74	9,9822	2,76593
	Memnun	265	9,4127	2,87091
Değerlendirme: F=3,375, p=0,035				
Düşmanlık	Memnun değil	70	8,7884	3,01043
	Orta	74	8,9898	2,93354
	Memnun	265	7,9065	2,68068
Değerlendirme: F=5,931, p=0,003				

Cinsiyet değişkeni ile toplam saldırganlık puan ortalamaları anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. ($t=-5,744$, $p=0,000$). Erkek öğrencilerin toplam saldırganlık eği-

limlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Cinsiyet değişkeni ile fiziksel saldırganlık puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($t=-9,061$, $p=0,000$). Erkek öğrencilerin fiziksel saldırganlık eğilimlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Cinsiyet değişkeni ile sözel saldırganlık puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($t=-4251$, $p=0,003$). Erkek öğrencilerin sözel saldırganlık eğilimlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Cinsiyet değişkeni ile öfke puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($t=-2,439$, $p=0,015$). Erkek öğrencilerin öfke eğilimlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin eğitim gördükleri sınıf düzeyi ile toplam saldırganlık puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($t=2,771$, $p=0,006$). 1. Sınıf öğrencilerinin toplam saldırganlık eğilimlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin eğitim gördükleri sınıf düzeyi ile sözel saldırganlık puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($t= 2,203$, $p=0,028$). 1. Sınıf öğrencilerinin sözel saldırganlık eğilimlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin eğitim gördükleri sınıf düzeyi ile dolaylı saldırganlık puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($t=2,428$, $p=0,016$). 1. Sınıf öğrencilerinin dolaylı saldırganlık eğilimlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Öğrencilerin not ortalamaları ile toplam saldırganlık puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($F=3,361$, $p=0,036$). Düşük not ortalamasına sahip öğrencilerinin toplam saldırganlık eğilimlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin not ortalamaları ile fiziksel saldırganlık puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($F=5,541$, $p=0,004$). Düşük not ortalamasına sahip öğrencilerinin fiziksel saldırganlık eğilimlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bölüm memnuniyeti ile toplam saldırganlık puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($F=11,955$, $p=0,000$). Bölümünden memnun olmayan öğrencilerin toplam saldırganlık eğilimlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Bölüm memnuniyeti ile fiziksel saldırganlık puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($F=5,210$, $p=0,006$). Bölümünden memnun olmayan öğrencilerin fiziksel saldırganlık eğilimlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bölüm memnuniyeti ile sözel saldırganlık puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($F=6,948$, $p=0,001$). Bölümünden memnun olmayan öğrencilerin sözel saldırganlık eğilimlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bölüm memnuniyeti ile öfke puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($F=9,100$, $p=0,000$). Bölümünden memnun olmayan öğrencilerin öfke eğilimlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bölüm memnuniyeti ile dolaylı saldırganlık puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edil-

miştir ($F=3,375$, $p=0,035$). Bölümünden memnun olmayan öğrencilerin dolaylı saldırganlık eğilimlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bölüm memnuniyeti ile düşmanlık puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($F=5,931$, $p=0,003$). Bölümünden memnun olmayan öğrencilerin düşmanlık eğilimlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

4.3. Siber Zorbalık/Mağduriyet ile Sosyodemografik Değişkenler Arasındaki İlişki

Bu alt başlıkta üniversite öğrencilerinin sosyodemografik özellikleri ile siber zorbalık/mağduriyet puanları arasındaki farklılıklar incelenmektedir. Sonuçlar Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri ile Siber Zorbalık/Mağduriyet Puanlarının Karşılaştırılması

Değişkenler	N	Ortalama	Standart sapma
Cinsiyet			
Siber Zorbalık	Kadın	257	13,2803
	Erkek	152	16,1485
Değerlendirme: $t= -6,235$, $p=0,000$			
Siber Mağduriyet	Kadın	257	14,9537
	Erkek	152	16,9294
Değerlendirme: $t= -3,777$, $p=0,000$			
Sınıf			
Siber Mağduriyet	1.sınıf	177	16,1957
	4.sınıf	215	15,1265
Değerlendirme: $t=2,060$, $p=0,040$			
Doğum yerinin niteliği			
Siber Zorbalık	Köy	59	2,7119
	Kasaba/ilçe	150	2,5000
	Kent	199	3,6935
Değerlendirme: $F=-3,286$, $p=0,039$			

Aile Tipi				
Siber Zorbalık	Otoriter	64	14,9742	4,61195
	Koruyucu	243	13,5945	3,82228
	İlgisiz	15	18,8871	7,66778
	Demokratik	87	15,1320	5,71476
Değerlendirme: F=8,339, p=0,000				
Siber Mağduriyet	Otoriter	64	16,0041	4,87557
	Koruyucu	243	14,9333	4,72445
	İlgisiz	15	21,2564	6,62301
	Demokratik	87	16,5570	5,74680
Değerlendirme: F=8,809, p=0,000				
Bölüm Memnuniyeti				
Siber Zorbalık	Memnun değil	70	15,7171	6,01591
	Orta	74	14,6407	4,94940
	Memnun	265	13,9018	4,14556
Değerlendirme: F=4,379, p=0,013				
Siber Mağduriyet	Memnun değil	70	17,1993	5,82289
	Orta	74	15,5543	5,71869
	Memnun	265	15,3210	4,80312
Değerlendirme: F=3,695, p=0,026				

Cinsiyet değişkeni ile siber zorbalık (-6,235, p=0,000) ve siber mağduriyet (t=-3,777, p=0,000) puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Öğrencilerin eğitim gördüğü sınıf ile siber mağduriyet puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir (t=2,060, p=0,040). 1. Sınıf öğrencilerinin daha fazla siber mağduriyet deneyimledikleri belirlenmiştir. Doğum yerinin niteliği ile siber zorbalık puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık saptanmıştır (F=-3,286, p=0,039). Kent kökenli öğrencilerin siber zorbalık puan ortalamalarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Ailenin çocuk yetiştirme biçimine göre öğrencilerin aile tipleri ile öğrencilerin hem siber zorbalık (F=8,339, p=0,000) hem de siber mağduriyet (F=8,809, p=0,000) puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Kendini ilgisiz aile ve demokratik aile tipine mensup bireyler olarak tanımlayan öğrencilerin siber zorbalık ve siber mağduriyet ortalamalarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Öğrencilerin eğitim gördükleri bölümden memnuniyet düzeyi ile siber zorbalık (F=4,379, p=0,013) ve siber mağduriyet (F=3,695, p=0,026) puan ortalamaları

arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bölümünden memnun olamayan öğrencilerin siber zorbalık ve siber mağduriyet puan ortalamalarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

4.4. Siber Zorbalık/Mağduriyet ile Saldırganlık Arasındaki İlişki

Bu alt başlıkta siber zorbalık yapan ve yapmayanların/siber mağduriyet yaşayan ve yaşamayanların saldırganlık ve alt boyutlarından elde ettikleri puanların farklılığı incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 5 ve Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 5. Siber Zorbalık Yapan ve Yapmayanların Saldırganlık ve Alt Boyutlarından Elde Ettikleri Puanların Karşılaştırılması

BPSÖ Faktörleri		Ortalama	Standart Sapma	t	Significance
1	Toplam Saldırganlık	Zorba Öğrenciler	10,57884	-5.939	0.000
		Zorba Olmayan Öğrenciler	10,69646		
2	Fiziksel Saldırganlık	Zorba Öğrenciler	3,74467	-5.322	0.000
		Zorba Olmayan Öğrenciler	3,98658		
3	Sözel Saldırganlık	Zorba Olmayan Öğrenciler	2,85108	-37,19	0.000
		Zorba Olmayan Öğrenciler	2,89635		
4	Öfke	Zorba Öğrenciler	3,01384	-4,242	0.000
		Zorba Olmayan Öğrenciler	3,05072		

5	Dolaylı Saldırganlık	Zorba Öğrenciler	2,96205	-3,679	0.000
		Zorba Olmayan Öğrenciler	2,70660		
6	Düşmanlık	Zorba Öğrenciler	2,73829	-3,085	0.002
		Zorba Olmayan Öğrenciler	2,82656		

Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık yapıp yapmama durumu ile toplam saldırganlık ($t=2,060$, $p=0,000$), fiziksel saldırganlık ($t=-5.322$, $p=0,000$), sözel saldırganlık ($t=-3,719$, $p=0,000$), öfke ($t=-4,242$, $p=0,000$), dolaylı saldırganlık ($t=-3,679$, $p=0,000$) ve düşmanlık ($t=-3,085$, $p=0,000$) puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Siber zorbalık yapan üniversite öğrencilerinin toplam saldırganlık, fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, dolaylı saldırganlık ve düşmanlık puan ortalamalarının, siber zorbalık yapmayan üniversite öğrencilerine göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 6. Siber Mağduriyet Yaşayan ve Yaşamayanların Saldırganlık ve Alt Boyutlarından Elde Ettikleri Puanların Karşılaştırılması

BPSÖ Faktörleri		Ortalama	Standart Sapma	t	Significance
1	Toplam Saldırganlık	Mağdur Öğrenciler	39,2881	-4,293	0.000
		Mağdur Olmayan Öğrenciler	44,3955		
2	Fiziksel Saldırganlık	Mağdur Öğrenciler	9,1121	-2,424	0.016
		Mağdur Olmayan Öğrenciler	10,1721		
3	Sözel Saldırganlık	Mağdur Öğrenciler	6,8524	-2,301	0.022
		Mağdur Olmayan Öğrenciler	7,5854		

4	Öfke	Mağdur Öğrenciler	6,9756	3,02004	-3,258	0,001
		Mağdur Olmayan Öğrenciler	8,0689	3,07803		
5	Dolaylı Saldırganlık	Mağdur Öğrenciler	8,7731	2,87701	-4,098	0,000
		Mağdur Olmayan Öğrenciler	10,0335	2,77778		
6	Düşmanlık	Mağdur Öğrenciler	7,5748	2,71423	-3,144	0,002
		Mağdur Olmayan Öğrenciler	8,5355	2,81710		

Üniversite öğrencilerinin siber mağduriyet yaşayıp yaşamama durumu ile toplam saldırganlık ($t=-4,293$, $p=0,000$), fiziksel saldırganlık ($t=-2,424$, $p=0,016$), sözel saldırganlık ($t=-2,301$, $p=0,022$), öfke ($t=-3,258$, $p=0,001$), dolaylı saldırganlık ($t=-4,098$, $p=0,000$) ve düşmanlık ($t=-3,144$, $p=0,002$) puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Siber mağduriyet yaşayan üniversite öğrencilerinin toplam saldırganlık, fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, dolaylı saldırganlık ve düşmanlık puan ortalamalarının, siber mağduriyet yaşamayan üniversite öğrencilerine göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Son olarak saldırganlık, siber zorbalık ve siber mağduriyet değişkenleri arasındaki ilişkileri yoklamak, anlamlı ilişki varsa bu ilişkilerin yönünü ve gücünü belirlemek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. Saldırganlık, Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet İlişkilerine ait Korelasyon Analizi

	1	2	3
	Toplam Saldırganlık	Siber Zorbalık	Siber Mağduriyet
1	Toplam Saldırganlık	-	
2	Siber Zorbalık	0,282**	-
3	Siber Mağduriyet	0,208**	0,517**

**Korelasyon, $p<0,001$ anlamlılık düzeyine sahiptir.

Toplam saldırganlık düzeyi ile siber zorbalık düzeyi arasında zayıf ve pozitif korelasyon tespit edilmiştir ($r=0,282$, $p<0.01$). Toplam saldırganlık düzeyi ile siber mağduriyet düzeyi arasında zayıf ve pozitif korelasyon tespit edilmiştir ($r=0,208$, $p<0.01$). Siber zorbalık düzeyi ile siber mağduriyet düzeyi arasında orta ve pozitif korelasyon tespit edilmiştir ($r=0,517$, $p<0.01$).

5. Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri, siber zorbalık/siber mağduriyet deneyimleri ve bu değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Erkeklerin toplam saldırganlık, fiziksel ve sözel saldırganlık eğilimlerinin daha güçlü olduğu belirlenmiştir. Başka araştırmalarda da (Firat ve Karakurt, s. 2021; Keskin ve Akdeniz, 2018; Madran, 2012; Buss ve Perry, s. 1992) erkek üniversite öğrencilerinin saldırganlık ve saldırganlığın çeşitli alt boyutlarından aldıkları puanların daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Literatürde erkeklerin saldırganlık düzeyini açıklayan genetik-evrimsel yaklaşımlar, hormonal yaklaşımlar, sosyal öğrenme kuramı, sosyal rol kuramı gibi farklı kuramsal yaklaşımlar mevcuttur (Demirtaş-Madran, 2020, s. 97). Toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesi bağlamında kadınların yetiştirilme süreçlerinde uyum, merhamet, şefkat gibi; erkeklerin yetiştirme süreçlerinde ise rekabet, güç gibi niteliklerin öne çıkması saldırganlık eğilimindeki farklılaşmayı bir ölçüde açıklayabilmektedir.

Akademik başarı düzeyi ile fiziksel saldırganlık arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Akademik başarı düzeyleri düşükçe öğrencilerin toplam saldırganlık ve fiziksel saldırganlık düzeyleri artmaktadır. Bir başka araştırmada da daha yüksek akademik başarıya sahip öğrencilerin hem daha az psikolojik sıkıntı yaşama hem de daha az saldırgan davranışlarda buldukları tespit edilmiştir (Saminathen, Plenty ve Modin, 2021, s. 1205). Düşük akademik başarı düzeyi ile etkinliklere düşük düzeyde katılım, saldırganlık eğilimini güçlendirebilmektedir. Bu bulgu bir başka araştırma tarafından da teyit edilmektedir. Notları düşük olan öğrenciler, eğitim kurumlarında sapma düzeyindeki davranışlara daha fazla meyilli olabilmektedir (Ahmed, Ahmad ve Bhatti, 2020, s.12).

Eğitim alınan bölümden memnuniyet düzeyi ile toplam saldırganlık ve öfke düzeyi arasında anlamlı farklılık saptanmıştır. Bölümünden memnun olmayan öğrencilerin toplam saldırganlık ve öfke düzeyleri güçlüdür. Okul memnuniyetindeki olumlu değişiklikler ve saldırganlık içeren suçlu davranışların azalmasında önemli roller oynayabilmektedir (Smokowski vd., 2020, s. 566).

Erkek üniversite öğrencilerinin hem siber zorbalık hem de siber mağduriyet saldırganlık puan ortalamalarının kadın üniversite öğrencilerin puanlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç diğer araştırmaların (Tanrıku ve Erdur-Baker, 2021: 501; Francisco vd., 2015, s. 167) ulaştığı sonuçlar ile uyumludur. Bu sonuç erkeklerin siber zorbalık ve mağduriyet konusunda kadınlardan daha yatkın olduğu iddiasını (Li, 2006, s. 157) desteklemektedir. Geleneksel cinsiyet perspektifinden bakıldığında, kadınlar internette başkalarıyla iletişim kurma riskinin daha yüksek olduğunu algılama eğilimi içerisinde olabilmektedir. Erkekler siber zorbalık ya da mağduriyet deneyimleri sorulduğunda daha çekimser cevaplar verebilmektedir (Zhu vd., 2021).

1. sınıf öğrencilerinin daha fazla siber mağduriyet deneyimledikleri belirlenmiştir. Bir başka araştırmada (Khine vd., 2020, s. 6) üniversitede daha az süre eğitim alanların siber mağdur olma olasılıklarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç bu araştırmada ulaşılan sonucu desteklemektedir. Genç yaşlılarıyla karşılaştırıldığında, üniversite son sınıf öğrencilerinin siber zorbalık ve mağduriyet davranışları çerçevesinde, kendilerini riske atabilecek faaliyetlerle internette toplam daha az zaman harcadıkları söylenebilir (Giunetti, Kowalski ve Feinn, 2022, s. 48).

Kent kökenli öğrencilerin siber zorbalık puan ortalamalarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bazı araştırmalar, şehir merkezlerinde ikamet eden gençlerin banliyö bölgelerindeki akranlarına göre siber zorba ve mağdur olma olasılığının daha yüksek olduğunu bildirmektedir. Bir başka araştırmada da (Zhu vd., 2021; McQuillan, 2016) kentsel alanda siber zorbalık eğilimlerinin banliyölere ve kırsal alana oranla daha yaygın olduğu belirtilmektedir.

Kendini ilgisiz aile tipine mensup bireyler olarak tanımlayan öğrencilerin siber zorbalık ve siber mağduriyet ortalamalarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bir araştırmada, teknoloji kullanımında ebeveynlerin kontrolcü davranışlarının siber zorbalıkla negatif bir ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir (Bartolo vd., 2017, s. 568). Bu sonuç bu araştırmada elde edilen sonucu desteklemektedir. Yine bir başka araştırmada sosyal destek eksikliğinin siber mağduriyet deneyimlerini negatif yönde etkilediğini ve ebeveyn, eğitmen ve akran desteğinin siber zorbalıkla başa çıkma yeteneğini güçlendirdiği ileri sürülmektedir (Eden, Heiman ve Olenik-Shemesh, 2016, s. 708). Ebeveyn tutumları ile siber zorbalık arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar, olumlu çocuk-ebeveyn ilişkilerinin ve aile ortamının çocuklar arasında siber zorbalığa karşı koruyucu faktörler olduğunu göstermiştir (Özdemir ve Bektaş, 2021, s. 15). Aile desteği, kontrolü ve yakınlığı gibi faktörlerin gençlerin hem siber zorbalık hem de mağduriyet davranışı sergileme olasılığını azaltabilmektedir.

Bölümünden memnun olamayan öğrencilerin siber zorbalık ve siber mağduriyet puan ortalamalarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Okul doyumunu siber zorbalığı ve mağduriyeti etkileyebilmektedir. Eğitim doyumunu yüksek öğrenciler daha fazla uyumlu olabilmektedir. Bir araştırmada (Yoo, 2021) okul doyumunu yüksek olan öğrencilerin akademik stresle baş edebilme ve öz denetime sahip olabileme olasılıklarının arttığını; düşük okul memnuniyetinin uyumsuzluğa yol açtığını ve eğitim doyumunun azalmasının herhangi bir şiddetin faili veya kurbanı olabileme ihtimalini arttırdığı belirtilmektedir. Bir başka araştırmada da (Holfeld ve Leadbeater, 2017, s. 321) olumlu okul iklimi deneyimlerinin siber mağduriyeti azaltmada etkili olduğu belirtilmektedir.

Siber zorbalık ile siber mağduriyet davranışlarının birbiri ile pozitif yönde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Siber mağduriyet deneyimi yaşamış bireylerin siber zorbalık davranışı sergileme olasılıklarının arttığı söylenebilir. Bu sonuç Barlet ve Gentile'nin (2012) ulaştığı sonuçla örtüşmektedir. Siber mağduriyet ve siber zorbalık arasındaki korelasyon, kişinin siber zorbalığa uğramasının bir fonksiyonu olarak bir başkasına siber zorbalık davranışı sergilemeye motive olabileceğini göstermektedir. Başka bir deyişle, bireyler siber ortamda zarar gördükten sonra siber ortamda başkalarına zarar verme veya misilleme davranışı içerisine girme eğilimi gösterebilmektedir (Barlet ve Gentile, 2012, s. 132).

Araştırmamızda üniversite öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri ile hem siber zorbalık hem de siber mağduriyet deneyimleri arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Saldırganlık eğilimi yüksek olan öğrencilerin siber zorba ya da siber mağdur olma olasılıkları artmaktadır. Bu sonuç, saldırganlık ile siber zorbalık (Chen ve Gao, 2018, s. 742) ve mağduriyet (Dilmaç, 2009, s. 1291), sözlü saldırganlık ile siber mağduriyet (Savage ve Tokunaga, 2017, s. 353), fiziksel saldırganlık ile siber saldırganlık (Hayes, Marsee ve Russell, 2021, s. 405) öfke davranışı ile siber zorbalık ve mağduriyet (Martínez-Monteagudo vd., 2019) dolaylı ve fiziksel saldırganlık ile siber zorbalık (Peker, 2015: 329) saldırganlık ile problemlili internet kullanımı (Haddad vd., 2021, s. 255), davranış bozuklukları ile siber zorbalık (Arıca, 2009, s. 184) arasında pozitif ilişkiler tespit eden diğer araştırmaların sonuçlarıyla örtüşmektedir. Saldırganlığın siber zorbalık ve mağduriyet ile ilişkili olması, gençlerin ergenlerin gerçek yaşamında sahip oldukları saldırganlık davranışlarını dijital ortamda devam ettirebildikleri anlamına gelmektedir. Ulaşılan bu sonuç günlük yaşamlarında saldırganlık davranışlarında bulunan ergenlerin sanal ortamda da benzer davranışlar gösterdikleri şeklinde değerlendirilebilir. Şiddet içeren davranışların farklı biçimlerinin ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Saldırganlık eğilimi yüksek bireyler, dijital ortamda saldırganlık eğilimlerini farklı bir form ola-

rak siber zorbalık biçiminde ortaya koymaktadırlar. Bu durum saldırganlığın farklı biçimlerinin iç içe geçtiğini göstermektedir.

Sosyal hayatı her geçen gün daha fazla etkileyen dijitalleşme süreci, bireylerin gündelik yaşamlarını ve sosyalleşme biçimlerini dönüştürerek gerek fiziksel gerekse siber ortamda yeni davranış biçimlerinin gelişmesine zemin hazırlayabilmektedir. Ancak bu yeni davranış biçimlerinin yeni olsa da tesadüfen gelişmediği ve fiziksel-sosyal gerçeklikten beslendiğini gözden uzak tutmamak gerekir. Bu çerçevede fiziksel sosyal gerçekliğin dijital ortamda kendini yeniden üretebildiği söylenebilir.

Üniversite öğrencilerinin geleneksel saldırganlık ve siber zorbalık/mağduriyet davranışlarını ve bu davranışlar arasındaki ilişkileri inceleyen bu çalışmada iki temel çıkarıma ulaşılmıştır. Bu çıkarımlardan ilki geleneksel saldırganlık ve siber zorbalık/mağduriyet deneyimlerinin sosyodemografik değişkenlerle ilişkili olmasıdır. Cinsiyet, akademik başarı düzeyi, bölüm memnuniyeti, eğitim kademesi, ikamet yerinin niteliği, aile tipi gibi değişkenler ile saldırganlık eğilimleri, siber zorbalık/mağduriyet deneyimleri arasında bir ilişki mevcuttur. Bu sonuçlar gerek saldırganlığın, gerekse siber zorbalık pratikleri ve siber mağduriyet deneyimlerinin demografik değişkenlere göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada 1. sınıfta eğitim görenlerin, düşük not ortalamasına sahip olanların, bölüm memnuniyet düzeyi zayıf olanların ve erkek öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin daha güçlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda bölüm memnuniyet düzeyi zayıf olanların, kentte yaşayanların, kendisini ilgisiz aile tipine mensup hissedenlerin ve erkek öğrencilerin siber zorbalık ve siber mağduriyet deneyimlerinin güçlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada ulaşılan ikinci temel çıkarım ise geleneksel saldırganlığın dijital ortamda siber zorbalık/mağduriyet deneyimleri halinde yeniden üretildiğidir. Araştırma veri ve bulgularına dayalı olarak siber zorbalık ve siber mağduriyet deneyimi yaşayan öğrencilerin saldırganlık eğilimlerinin daha güçlü olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerinin saldırganlık eğilimleri ile siber zorbalık/mağduriyet deneyimleri arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Şiddet içeren farklı davranış formları birbirleri ile ilişkili biçimde süreklilik gösterebilmektedir. Saldırganlık eğilimi yüksek bireylerin, dijital ortamda siber zorbalık ve mağduriyet deneyimleri artmaktadır. Bu bulgu, saldırganlığın farklı biçimlerinin iç içe geçtiğini göstermektedir. Özetle, somut ya da fiziksel gerçeklikte var olan saldırganlık eğilimleri, dijital ortamda siber zorbalık veya siber mağduriyet biçiminde kendini yeniden üretebilmektedir. Dolayısıyla, dijital ortamda şiddet içeren sapkın bir davranış olarak siber zorbalığın ve bu zorbalığa maruz kalmayı ifade eden siber

mağduriyetin yersiz-yurtsuz ve fiziksel gerçeklikten kopuk olgular olmadığı söylenebilir.

Bu araştırma, sadece bir devlet üniversitesinde eğitim gören öğrenciler ile yürütülmüştür. Aynı araştırma, birden çok ve farklı özelliklere (yeni kurulan/köklü, devlet/özel, farklı bölgelerdeki üniversiteler gibi ayrımlar dikkate alınarak) sahip üniversitelerde öğrenim gören öğrencilerle yürütülebilir. Bu araştırma sadece üniversite gençliğine odaklanmıştır. Aynı araştırma, farklı niteliklere sahip gençlik kategorileri (kırsal gençlik, çalışan gençlik gibi) veya farklı yaş grupları ile de yürütülmeye ve sınanmaya tabii tutulabilir.

Öneri olarak siber ortamda sergilenen zorbalık pratiklerini ve mağduriyet deneyimlerini önlemede benimsenecek politikaların sadece dijital ortamla ilgili düzenlemelerle sınırlı tutulmaması gerektiğinin altı çizilebilir. Bu bağlamda, geleneksel ve sosyal medya okuryazarlığının geliştirilmesi ve siber ortamda suçu ve şiddeti engelleyecek hukuki ve teknik düzenlemelerin artırılmasının tek başına yeterli olmayacağını belirtmek gerekir. Bu araştırma, siber ortamda sergilenen şiddet içerikli olumsuz davranışların fiziksel-sosyal gerçeklikle ilişkili olduğunu ve bu bağlamda saldırganlığın siber ortamda yeniden üretilebildiğini göstermektedir. Dolayısıyla öncelikle geleneksel sosyalleşme süreçlerinde saldırganlık ve şiddet gibi davranışların yaygınlaşmasını önleyecek formal ve informal eğitim süreçlerinin güçlendirilmesi gerekir.

Kaynakça

- Ahmed, W., Ahmad, A., & Bhatti, M. B. (2020). Bonding, academic culture and aggressive behavior among university students in Pakistan. *Global Regional Review*, 1, 8-14. doi: 10.31703/grr.2020(v-i).02
- Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2002). Human aggression. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 27-51. doi:10.1146/annurev.psych.53.100901.135231
- Arıca, O. T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (34), 167-184.
- Arıca, O. T., Tanrikulu, T., & Kınay, H. (2012). Siber Mağduriyet Ölçeği'nin ilk psikometrik bulguları. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 11, 1-6.
- Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*, New York: Prentice-Hall, Inc.
- Barlett, C. P., & Gentile, D. A. (2012). Attacking others online: The formation of cyberbullying in late adolescence. *Psychology of Popular Media Culture*, 1(2), 123-135. doi:10.1037/a0028113
- Bartolo, M. G., Palermi, A. L., Servidio, R., Musso, P., & Costabile, A. (2019). Mediating processes in the relations of parental monitoring and school climate with cyberbullying: The role of moral disengagement. *Europe's Journal of Psychology*, 15(3), 568.
- Bayhan, V. (2020). Z kuşağı lise gençlerinde sosyal medya bağımlılığı ile siber zorbalık ve

- siber mağduriyet deneyimleri. İlahiyat Akademi, (12), 117-144.
- Buss, A. H., & Perry, M. (1992). The aggression questionnaire. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 63 (3), 452. doi:10.1037/0022-3514.63.3.452
- Capeller, W. (2001). Not Such a Neat Net: Some Comments on Virtual Criminality. *Social and Legal Studies* 10(2), 229–242. doi: 10.1177/a017404
- Chen, G., & Gao, X. (2018). Effect of trait aggression on behavior of different roles in cyberbullying. *Advances in Psychology* 08(05), 742-751. doi:10.12677/AP.2018.85088
- Demirtaş-Madran, H. A. (2020). Cinsiyet ve Saldırganlık İlişkisi: Görgül ve Kuramsal Çalışmalara Güncel Bir Bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 23(45), 97-114. doi:10.31828/tpy1301996120191112m000020
- Dever, A. & Bulut, E. (2017). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin araştırılması: Ordu Üniversitesi örneği . *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 5 (10) , 45-56 .
- Dilmaç, B. (2009). Sanal zorbalığı yordayan psikolojik ihtiyaçlar: lisans öğrencileri için bir ön çalışma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9 (3), 1291-1325.
- Eden, S., Heiman, T., & Olenik-Shemesh, D. (2016). Bully versus victim on the internet: The correlation with emotional-social characteristics. *Education and Information Technologies*, 21(3), 699-713. doi:10.1007/s10639-014-9348-2
- Eroğlu, Y. (2014). Ergenlerde siber zorbalık ve mağduriyeti yordayan risk etmenlerini belirlemeye yönelik bütüncül bir model önerisi. Yayımlanmamış doktora tezi. Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Fırat, M., Karakurt, P. (2021). Association between religious attitudes and aggression levels in Turkish university students. *J Relig Health* 60, 4345-4360. doi: 10.1007/s10943-021-01293-8
- Francisco, S. M., Simao, A. M. V., Ferreira, P. C., & das Dores Martins MJ. (2015). Cyber bullying: The hidden side of college students. *Computers in Human Behavior*, 43, 167–182. doi: 10.1016/j.chb.2014.10.045
- Grabosky, P. N. (2001). Virtual criminality: Old wine in new bottles?. *Social & Legal Studies* 10(2), 243-249. doi: 10.1177/a017405
- Gay, L.R., Mills, G.E., & Airasian, P.W. (2012). *Educational Research: Competencies for Analysis and Application*. 10th Edition, Pearson, Upper Saddle River.
- Giumetti, G. W., Kowalski, R. M., & Feinn, R. S. (2022). Predictors and outcomes of cyberbullying among college students: A two wave study. *Aggressive Behavior*, 48(1), 40-54. doi: 10.1002/ab.21992
- Grigg, D. W. (2010). Cyber-aggression: Definition and concept of cyberbullying. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 20(2), 143-156. doi:10.1375/ajgc.20.2.143
- Haddad, C., Malaeb, D., Sacre, H., Khalil, J. B., Khansa, W., Al Hajj, R., ... & Hallit, S. (2021). Association of problematic internet use with depression, impulsivity, anger, aggression, and social anxiety: Results of a national study among Lebanese adolescents. *Pediatric Investigation*, 5(04), 255-264. doi:10.1002/ped4.12299.
- Hayes, N.L., Marsee, M.A. & Russell, D.W. Latent (2021). Profile analysis of traditional and cyber-aggression and victimization: Associations with dark triad traits and psychopathology symptoms. *Journal of Psychopathology and Behavioral*

- Assessment, 43, 399–412. doi: 10.1007/s10862-020-09835-2
- Holfeld, B., & Leadbeater, B. J. (2017). Concurrent and longitudinal associations between early adolescents' experiences of school climate and cyber victimization. *Computers in Human Behavior*, 76, 321-328. doi: 10.1016/j.chb.2017.07.037
- Imtiaz, R., Yasin, G., & Yaseen, A. (2010). Sociological study of the factors affecting the aggressive behavior among youth. *Pakistan Journal of Social Sciences (PJSS)*, 30(1).
- Keskin, Ö., & Akdeniz, H. (2018). Investigation of aggression levels of university students (Kocaeli University case). *Asian Journal of Education and Training*, 4(3), 186-196. doi: 10.20448/journal.522.2018.43.186.196
- Khine, A. T., Saw, Y. M., Htut, Z. Y., Khaing, C. T., Soe, H. Z., Swe, K. K., ... & Hamajima, N. (2020). Assessing risk factors and impact of cyberbullying victimization among university students in Myanmar: A cross-sectional study. *PLoS one*, 15(1), e0227051. doi: 10.1371/journal.pone.0227051
- Kumar, R. (2018). *Research methodology: A step-by-step guide for beginners*. Sage.
- Kocacık, F. (2001). Şiddet olgusu üzerine. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (1), 1-7.
- Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30(3), 607-610. doi:10.1177/001316447003000308
- Leukfeldt; E. R. & Yar, M. (2016) Applying Routine Activity Theory to Cybercrime: A Theoretical and Empirical Analysis, *Deviant Behavior*, 37(3), 263-280. doi: 10.1080/01639625.2015.1012409
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools: A research of gender differences. *School Psychology International*, 27(2), 157-170. doi: 10.1177/0143034306064547
- Madran, H. A. D. (2012). Buss-Perry Saldırganlık Ölçeği'nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24 (2): 1-6.
- Martínez-Monteağudo, M. C., Delgado, B., García-Fernández, J. M., & Rubio, E. (2019). Cyberbullying, aggressiveness, and emotional intelligence in adolescence. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(24), 5079. doi:10.3390/ijerph16245079
- McQuillan, B. E. (2016). *Ecological Factors Associated with Middle School Students' Experiences of Cyberbullying* (Doctoral dissertation, University of Rochester).
- Melander, L., & Hughes, V. (2018). College partner violence in the digital age: Explaining cyber aggression using routine activities theory. *Partner Abuse*, 9(2), 158-180.
- Olafsen, R. N., & Viemerö, V. (2000). Bully/victim problems and coping with stress in school among 10-to 12-year-old pupils in Åland, Finland. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 26(1), 57-65. doi:10.1002/(SICI)1098-2337(2000)26:1<57::AID-AB5>3.0.CO;2-I
- Özdemir, E. Z., & Bektaş, M. (2021). The effects of self-efficacy and locus of control on cyberbully/victim status in adolescents. *Journal of Pediatric Nursing*, 61, e15-e21.

- Peker, A. (2015). Ergenlerin saldırganlık ve siber zorbalık davranışları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, 0 (61): 323-336.
- Saminathen, M. G., Plenty, S., & Modin, B. (2021). The role of academic achievement in the relationship between school ethos and adolescent distress and aggression: a study of ninth grade students in the segregated school landscape of Stockholm. *Journal of Youth and Adolescence*, 50(6), 1205-1218. doi: 10.1007/s10964-020-01199-w
- Sharma, D., Kishore, J., Sharma, N., & Duggal, M. (2017). Aggression in schools: cyberbullying and gender issues. *Asian Journal of Psychiatry*, 29, 142-145. doi: 10.1016/j.ajp.2017.05.018
- Savage, M. W., & Tokunaga, R. S. (2017). Moving toward a theory: Testing an integrated model of cyberbullying perpetration, aggression, social skills, and Internet self-efficacy. *Computers in Human Behavior*, 71, 353-361. doi:10.1016/j.chb.2017.02.016
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385. doi: 10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x
- Smokowski, P. R., Evans, C. B., Rose, R., & Bacallao, M. (2020). A Group Randomized Trial of School-Based Teen Courts to Address the School to Prison Pipeline, Reduce Aggression and Violence, and Enhance School Safety in Middle and High School Students. *Journal of School Violence*, 19(4), 566-578.
- Tanrikulu, İ & Erdur-Baker, Ö. (2021). Psychometric properties of a Cyberbullying Inventory for university students, *British Journal of Guidance & Counselling*, 49(3), 494-507. doi: 10.1080/03069885.2020.1775174
- Yang, B., Wang, B., Sun, N., Xu, F., Wang, L., Chen, J., ... & Sun, C. (2021). The consequences of cyberbullying and traditional bullying victimization among adolescents: gender differences in psychological symptoms, self-harm and suicidality. *Psychiatry Research*, 306, 114219. doi: 10.1016/j.psychres.2021.114219.
- Yar, M. (2012) E-Crime 2.0: the criminological landscape of new social media, *Information & Communications Technology Law*, 21(3), 207-219. doi: 10.1080/13600834.2012.744224
- Yoo, C. (2021). What are the characteristics of cyberbullying victims and perpetrators among South Korean students and how do their experiences change?. *Child Abuse & Neglect*, 113, 104923. doi:10.1016/j.chiabu.2020.104923
- Zhu C, Huang S, Evans R and Zhang W (2021) Cyberbullying Among Adolescents and Children: A Comprehensive Review of the Global Situation, Risk Factors, and Preventive Measures. *Front. Public Health* 9:634909. doi: 10.3389/fpubh.2021.634909

